

VÝROČNÉ SPRÁVY FINANČNÝCH INŠTITÚCIÍ PÔSOBIACICH NA ÚZEMÍ DNEŠNÉHO SLOVENSKA DO POLOVICE 20. STOROČIA

LÍVIA KURUCOVÁ – BRONISLAVA NAVAROVÁ

Abstrakt: Cieľom príspevku je predstaviť výročné správy rôznych typov finančných inštitúcií. Ide o špecifický typ dokumentu patriaci do kategórie nepravých periodík, ktoré sú predmetom bibliografického spracovania a výskumu Kabinetu retrospektívnej bibliografie.

Prvá časť príspevku načrtne dejiny bankovníctva a špecifiká jeho vývoja na Slovensku. Druhá časť na vybranej vzorke z fondu Univerzitnej knižnice v Bratislave priblíži samotný prameň po formálnej, obsahovej a jazykovej stránke. Autorky poukážu na jeho potenciál a limity pri bibliografickom spracovaní a výskume primárne dejín bankovníctva/ peňažníctva a jednotlivých bankových domov. V širšom kontexte sa výročné správy ukazujú ako relevantný zdroj informácií i pre regionálne dejiny a biografistiku, štatistiku, sledovanie sociálno-ekonomických vzťahov obyvateľstva.

Kľúčové slová: nepravé periodiká, banky, bankovníctvo, výročné správy, Slovensko

Kabinet retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave sa dlhodobo venuje spracovávaniu nepravých periodík. Výstupom odbornej činnosti pracovníčok sú okrem štúdií uverejnených v slovenských i zahraničných zborníkoch a časopisoch predovšetkým tlačou vydané bibliografie. Najnovšia vyšla v roku 2018 pod názvom *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701–1918*.¹ Jej vydaním sa uzavrelo spracovanie jednej veľkej skupiny nepravých periodík. Je preto potrebné začať uvažovať nad budúcimi potenciálnymi projektami. Popri priebežne prebiehajúcich redakčných prácach na výročných správach škôl a článkoch z almanachov, ročeniek a zborníkov² sa minulý rok otvorila úloha *Schematizmy a direktória na Slovensku 1701–1918*. Ako ďalšia z alternatív sa ponúka spracovanie výročných správ rôznych typov finančných inštitúcií.

Financie a bankovníctvo majú hlboké korene a sú súčasťou ľudstva odkedy sa začalo zaoberať obchodom, resp. výmenou tovarov a služieb. Naším zámerom nie je komplexne sa venovať ich dejinám a vývoju, ale iba načrtnúť v hrubých rysoch hlavné míľniky. Vývoj na Slovensku má svoje špecifiká vyplývajúce z hospodárskych, spoločenských a národnostných pomerov. Tie spočívali v pretrvávajúcom feudálnom zriadení, nepriaznivom sociálno-hospodárskom postavení obyvateľstva, národnostnom útlaku a vedomom bránení koncentrácie kapitálu v etnickom zmysle slovenských priemyselných spoločnostiach.³ Vývoj je preto oneskorený oproti zvyšku monarchie približne o 120 rokov. Prebiehal paralelne na dvoch úrovniach: ako tzv. ľudové peňažníctvo a banky-účastinné spoločnosti.

Ľudové peňažníctvo slúžilo predovšetkým vidieckemu obyvateľstvu, banky mestskému.

1 PYTLOVÁ, Z. –PORIEZOVÁ, M.–KURUCOVÁ, L. *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701–1918*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018.

2 Záznamy boli koncom roka 2018 preklopené zo systému CDS/ISIS vo formáte unimarc do systému ARL vo formáte marc21. Prinieslo to niektoré neočakávané komplikácie, na riešení ktorých sa v súčasnosti pracuje. Po ukončení prác budú prístupné na webe knižnice vo forme databáz.

3 Koncom 19. storočia na Slovensku sídlilo 50 zo 113 priemyselných spoločností Uhorska a na tieto spoločnosti pripadal kapitál asi milión zlatých z celkových 74 miliónov (t. j. 1,4 %). TKÁČ, M. Prvé slovenské banky. *Ľudia, peniaze, banky: zborník z konferencie*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2003, s. 232.

ĽUDOVÉ PEŇAŽNÍCTVO

Predchodcami peňažných ústavov boli kostolné pokladnice. Začali fungovať ako malé peňažné ústavy na vidieku v 18. storočí.⁴ Kľúče od kostolnej pokladnice mali: farár, cirkevný pokladník a patrón (napr. zemepán).⁵ Poskytnúť pôžičku bolo možné len so súhlasom všetkých troch. Úročená bola šiestimi percentami.

Významne do formovania ľudového peňažníctva zasiahli štúrovci. Stalo sa dôležitou súčasťou ich programu. Propagovali zakladanie sporiteľní a inštitúcií ľudového peňažníctva (spolky, družstvá) s menším kapitálom zloženým z vkladov chudobnejších vrstiev. Vznikali spolky vytvárajúce z členských podielov peňažné fondy, z ktorých poskytovali svojim členom pôžičky. Prvý takýto spolok založil Samuel Jurkovič (1796–1873) v Sobotišti (dnes okres Senica) 9. februára 1845 pod názvom Spolek Gazdovský v mestečku Sobotište.⁶ Spolok mal formu družstva, členstvo v ňom bolo dobrovoľné. Fungoval na báze týždenných vkladov tri grajciare v striebre. Okrem toho zaplatili členovia základnú sumu, t. j. podiel 30 grajciarov. Vklady sa zúročovali 6% úrokom. Takto nazbierané peniaze požičiavali v menších obnosoch tiež za 6% úrok. Bolo to v čase, kedy bežne úrok od úžerníka siahal do výšky aj viac ako 50% a existujúce peňažné ústavy požičiavali len väčšie sumy, ktoré boli pre obyčajných roľníkov a remeselníkov nedostupné. Spolok ukončil svoju činnosť po šiestich rokoch.⁷ Podľa jeho príkladu vzniklo v polovici 19. storočia viacero podobných úverných družstiev, väčšinou pod názvom gazdovský spolok, hospodársky spolok či sporiteľnica.

Druhá vlna rozvoja slovenského ľudového finančnictva v 60. rokoch 19. storočia je spojená s menom Daniela Gabriela Licharda (1812–1882). Bol veľkým propagátorom a podporovateľom peňažných úverových družstiev, tzv. vzájomných pomocníc.⁸ Tie v slovenských mestách a obciach vznikali na družstevnom základe. Prvá vzájomná pokladnica vznikla v Liptovskom Mikuláši v roku 1861 pod názvom Súkromný sporiteľný spolok. V roku 1867 vznikol spolok Vzájomná pomocnica vo Veľkej Revúci. Na jeho prípravách sa podieľali pedagógovia prvého slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej.⁹ Zanikol v roku 1874, resp. bol premenovaný na Népbank. Podľa jeho vzoru vznikli podobné družstvá. V roku 1875 existovalo asi 60 slovenských vzájomných pomocníc.¹⁰

V 90. rokoch začala obroda družstevného hnutia charakteristická vznikom tzv. trojúčelových družstiev. Prvé družstvo tohto typu založil v roku 1893 evanjelický kňaz Ján Vansa (1846–1922) pod názvom Pílansko-hačavský hospodársky potravný a úverný spolok. Malo tri úlohy: odpredávať produkty domácej výroby členov, výhodne získať a predávať potreby pre domácnosť (vrátane potravín) a hospodárstvo, prijímať vklady členov a poskytovať pôžičky.¹¹

4 MRVA, I. Kostolné pokladnice ako predchodcovia peňažných ústavov v 18. a 19. storočí. *Ludia, peniaze, banky: zborník z konferencie*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2003, s. 207–208.

5 TAMTIEŽ, s. 209.

6 MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva do roku 1918. *Ludia, peniaze, banky: zborník z konferencie*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2003, s. 216–217.

7 Podrobnejšie k spolku pozri napr. MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva..., s. 216–219.

8 Po návrate do Skalice v roku 1861 začal propagovať a šíriť družstevnú myšlienku najmä na stránkach kalendárov a časopisov, ktoré sám redigoval. Napísal a uverejnil viac ako 10 000 článkov s hospodárskou tematikou; popredné miesto medzi nimi zaujala propagácia jednotlivých družstiev a spolkov, návod na ich zakladanie a organizáciu. Sám založil v roku 1867 Pomocnú pokladnicu v Skalici. MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva..., s. 221–224.

9 Samuel Ormis, August Horislav Škultéty, Ivan Branislav Zoch.

10 MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva..., s. 223.

11 TAMTIEŽ, s. 225.

Obrázok č. 1:
Výročná správa Prešporskej sporiteľne
za obchodný rok 1842

Obrázok č. 2: Pozvánka na valné zhromaždenie Roľníckej vzájomnej pokladnice v Banskej Štiavnici

O rok neskôr založil Andrej Hlinka (1864–1938) v obci Tri Sliače (dnes Liptovské Sliače) Trojsliačanský gazdovský potravný úverný spolok.¹² Do prvej svetovej vojny vzniklo vyše 70 podobných spolokov.¹³

Popri trojúčelých spolkoch vznikali v niektorých častiach Slovenska i hospodárske a remeselnícke pomocnice a jednoúčelové, hlavne potravné, družstvá. Na prelome storočí sa družstvá začali združovať v budapeštianskych centrálach,¹⁴ ktoré voči slovenským družstvám vyvíjali neprímeraný nátlak. Preto sa čast' vedúcich predstaviteľov na čele s Milanom Hodžom snažila o založenie osobitného slovenského družstevného ústredia. Vzniklo v roku 1912 pod názvom Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod so sídlom v Budapešti.¹⁵ Prvá svetová vojna znamenala stagnáciu družstevného hnutia.

Do novovzniknutej Československej republiky vstupovalo slovenské ľudové peňažníctvo vo veľmi nepriaznivom stave. Jeho štruktúra bola zúžená prakticky len na jeden druh – na úverné družstvá, ktorých bolo na Slovensku podľa súpisu Ministerstva financií k 31. decembru 1918 len 235 v porovnaní s českým prostredím, kde bolo celkovo 6131 jednotiek.¹⁶ Pre zjednotenie štruktúry v tejto oblasti bol dôležitý zákon č. 302/1920 Zb. z. a n.¹⁷ zo 14. apríla 1920, ktorý upravoval právne pomery sporiteľní. Obsahoval aj formálne ustanovenie o zmene názvu. Sporiteľňami sa mohli nazývať len ústavy zodpovedajúce ustanoveniam tohto zákona. Inštitúcie založené na inom právnom podklade (napr. účastinné spoločnosti) museli v priebehu jedného roku zmeniť názov. Týkalo sa to predovšetkým slovenských bánk.¹⁸ Zakladanie komunálnych sporiteľní ako samostatného typu peňažníctva pokračovalo najprv zakladaním filiálok českých a moravských sporiteľní s cieľom ich neskoršieho osamostatnenia a súčasne otvorením samostatných ústavov. Takto vznikla v Skalici po skončení vojny prvá sporiteľňa, následne v Holíči filiálka Mestskej sporiteľne hodonínskej a ako tretia v roku 1921 v Nitre filiálka Sporiteľne mesta Uherské Hradište. Prvá samostatná slovenská sporiteľňa začala pôsobiť 30. mája 1922 v Martine a mesiac po jej založení otvorila filiálku pražská Mestská sporiteľňa v Banskej Bystrici, v roku 1923 v Spišskej Novej Vsi a v auguste 1923 otvorili najväčšiu komunálnu sporiteľňu Mestskú sporiteľňu v Bratislave.¹⁹

12 Hlinka pomáhal zakladať družstvá aj v iných obciach. Zakladanie trojúčelových družstiev propagoval aj v tlači (Národný Hlásnik, Slovenský týždenník). Vlastným nákladom vydal v roku 1895 u Karola Salvu v Ružomberku príručku *Ako založíme gazdovsko-potravný a úverný spolok*.

13 MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva..., s. 225.

14 V Budapešti vzniklo v roku 1888 Ústredie potravných družstiev HANGYA (v preklade Mravec) a v roku 1899 Ústredie úverových družstiev (Országos Központi Hitelsövetkezet).

15 Na jeho založení sa zúčastnilo 412 zástupcov roľníctva z jednotlivých stolíc, v ktorých pôsobili slovenské roľnícke družstvá. Hlavnou úlohou Ústredného družstva bolo získať všetky slovenské roľnícke družstvá pre spoluprácu a dosiahnuť, aby ho uznali za svoje ústredie. Medzi jeho ďalšie úlohy patrilo sprostredkovať hospodárske potreby; sprostredkovať úver; zakladať nové družstvá a vykonávať kontrolu členských družstiev. Onedlho začalo vydávať i družstevný časopis *Hospodársky Obzor*. MARTULIAK, P. Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva..., s. 227.

16 V porovnaní s českým prostredím, kde ľudové peňažníctvo tvorilo šesť typov. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*. Bratislava: Alfa, 1978, s. 67.

17 Zákon č. 302/1920 ktorým sa upravujú právne pomery sporiteľní.

18 Pred rokom 1918 založené banky na báze účastinných spoločností používali názov Sporiteľňa, ale vykonávali funkcie bánk. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo...*, s. 68.

19 Ďalšie sporiteľne boli zriadené v Senici, Kremnici a Trenčíne. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo...*, s. 68. Trend budovania filiálok pokračoval celé 20. roky. Do roku 1929 pribudli len tri samostatné slovenské sporiteľne v Trnave, Nitre a Žiline s charakterom mestských sporiteľní. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo...*, s. 105.

Okrem sporiteľní sa začalo budovať nanovo poľnohospodárske družstevníctvo.²⁰ Išlo o obdobu českých kampeličiek. Základom boli nanovo budované úverné družstvá.²¹ Najväčší rozmach dosiahli v rokoch 1924–1929. Poskytovali úver len svojim členom, na základe súhlasu predstavenstva. Zisk si nerozdeľovali členovia, ale ukladal sa do rezervného fondu. V roku 1924 sa začali z iniciatívy ministra poľnohospodárstva Milana Hodžu zakladať roľnícke vzájomné pokladnice ako nová forma agrárneho ľudového peňažníctva. Prvá roľnícka vzájomná pokladnica bola zriadená 19. októbra v Dolnom Kubíne.²²

Dalším typom ľudového peňažníctva po roku 1918 boli živnostenské a občianske úverné ústavy, ktoré mali sprostredkovať lacné úvery menším obchodníkom a živnostníkom.

Do roku 1938, resp. do Viedenskej arbitráže vyzeralo slovenské družstevníctvo nasledovne: V zastrešujúcich ústredných družstevných zväzoch bolo organizovaných 2 251 rozličných družstiev, z toho 827 úverných, 74 roľníckych vzájomných pokladníc, 100 živnostenských úverných a neúverných družstiev. Po arbitráži stratilo Slovensko 631 družstiev, z toho 160 čisto slovenských.²³ Popri vyššie spomenutých boli aktívne aj úverové družstvá nezačlenené do ústredných zväzov. V roku 1929 ich bolo 108.²⁴ K tomu evidujeme v roku 1938 dvanásť sporiteľní.²⁵

Počas druhej svetovej vojny pokračoval v rámci ľudového peňažníctva dynamický vývoj. Sporiteľne získali osobitné postavenie, vzhľadom na odlišný charakter ich vlastníckych vzťahov a orientáciu na verejný sektor. Dobové pramene uvádzajú sporiteľne ako peňažné ústavy s verejnými úlohami.²⁶ Zaznamenali mierny nárast – do konca vojny na 20 ústavov organizovaných v novozaloženom Zväze slovenských sporiteľní.²⁷ Pre toto obdobie je popri celkovom miernom kvantitatívnom náraste charakteristický a rozhodujúci nárast kapitálu spôsobený vojnovou konjunktúrou.

BANKY

Začiatky organizovaného bankovníctva a bánk na Slovensku siahajú do prvej polovice 19. storočia. Za Márie Terézie začala svoju činnosť v Bratislave v roku 1772 Prvá uhorská kráľovská úverová hlavná pokladnica (Magyar Királyi Hitelfőpénztár). Jej úlohou bolo zabezpečovať predovšetkým úrokovanie a splácanie štátnych dlhov, súkromné pôžičky poskytovala iba výnimočne.²⁸

20 Podľa zákona č. 210/1919 Zb. z. a n. muselo byť každé družstvo na Slovensku organizované v niektorom družstevnom zväze na území Československej republiky. Slovenské družstvá museli prejsť povinnou revíziou (Nariadenie vlády č. 492/1919). Revíziu vykonávalo Ústredné družstvo založené v januári 1919. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 69.

21 Pôvodné úverné družstvá prakticky nevyvíjali činnosť. Vládne nariadenie č. 660/1919 Zb. z. a n. im zakázalo prijímať nové vklady. Dotklo sa to 199 ústavov na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 100–101.

22 Ich centrárou, t. j. organizačným, kontrolným i finančným ústredím bol od 1. októbra 1924 Zväz roľníckych vzájomných pokladníc. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 102.

23 HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 148.

24 TAMTIEŽ, s. 150.

25 TAMTIEŽ, s. 139, tab. 22.

26 TAMTIEŽ, s. 191.

27 Zväz vznikol 25. marca 1939 na základe vládneho nariadenia č. 34 Ú. N. z 18. februára 1939. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 192–193.

28 Viac pozri: GAUČÍK, Š. *Uhorská kráľovská úverová hlavná pokladnica v Prešporku (1772–1784)*. Bratislava: Zborník Múzea mesta Bratislavy. 2014, zv. 26, s. 53–64. MEDVEĎ, J. et. al. *Banky: história, teória a prax*. Bratislava: Sprint 2, 2013, s. 40.

Prvým bankovým domom v pravom zmysle slova na území dnešného Slovenska bola filiálka Viedenskej prvej rakúskej sporiteľne (Wienerische Erste Oesterreichische Sparkasse). Sídliťa v Bratislave v rokoch 1824–1841. V roku 1841/1842 ju nahradila prvá slovenská banka Prešporská sporiteľňa (Pressburger Sparcasse, Pozsonyi Takarékpénztár). Banka pôsobila do roku 1950, kedy jej bolo nariadené zlúčenie so Slovenskou všeobecnou úvernou bankou. Podľa jej vzoru vznikli na Slovensku v rokoch 1844–1848 ďalšie podobné inštitúcie.²⁹ Do rakúsko-uhorského vyrovnania vzniklo na Slovensku 22 bánk, ani v jednej nebol zastúpený etnicky slovenský kapitál a slovenčina nepatrila k rokovacím jazykom.³⁰ Prvé peňažné ústavy s uvedeným kapitálom a rokovanou rečou vznikli v rokoch 1868–1873. Ich vznik súvisel so snahou vybudovať „národné“ inštitúcie, ktoré by neboli v dosahu uhorského ministerstva vnútra.³¹

Najstaršou je Turčiansko-sväto-martinská Sporiteľňa, úč. spoločnosť. Vznikla v Martine v roku 1868 z iniciatívy Viliama Paulínyho-Tótha a Jozefa Justha, zanikla fúziou s Tatra bankou v roku 1920.³² Činnosť sporiteľne bola zameraná predovšetkým na prijímanie vkladov a poskytovanie pôžičiek, zohrala významnú úlohu pri zakladaní ďalších slovenských peňažných ústavov a podpore slovenských podnikateľských zámerov.

Paulíny-Tóth mal podiel i na vzniku ďalšej etnicky slovenskej banky – Prievidzkej sporiteľne, úč. spoločnosti.³³ Banka vznikla v roku 1871 na podnet Andreja Trúchleho Sitnianskeho.³⁴ Sporiteľňa pomerne rýchlo prešla do sféry pôsobenia maďarského kapitálu a v roku 1918 už používala maďarčinu ako rokovaciu reč.³⁵

V roku 1873 začala svoju činnosť Krupinská vidiecka sporiteľňa a záložňa, úč. spoločnosť, zanikla v roku 1918 fúziou so Zvolenskou ľudovou bankou. Mala iba lokálny charakter.³⁶ Podstatná časť obchodnej činnosti sporiteľne v počiatočnom období jej existencie spočívala v poskytovaní drobných zmenkových a hypotekárnych úverov obyvateľstvu Krupiny a jej blízkeho okolia. Možnosť získať výhodný úver využívalo aj samotné mesto.³⁷

V roku 1879 vznikol Ružomerský účastinársky úverkový spolok, úč. spoločnosť.³⁸ Jeho zakladateľmi boli ružomerskí obchodníci – bratia Peter a Daniel Makovickovci. Až do založenia prvej filiálky v Trstenej na Orave v roku 1893 išlo v podstate o lokálny peňažný ústav, ktorý sa v ďalšom období postupne vypracoval na prvé miesto v sústave slovenských bánk.³⁹

29 GAUČÍK, Š. *Predmet a kontext: Príspevok o interpretáciách dejín Prešporskej sporiteľne*. Bratislava: Zborník Múzea mesta Bratislavy, 2013, zv. 25, s. 109–138.

30 MEDVEĎ, J. *Banky...*, s. 41.

31 TAMTIEŽ, s. 41.

32 HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 64.

33 Ako účastinná spoločnosť pôsobil peňažný ústav od roku 1872 pod názvom Prievidzská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (Privigyei takarékpénztár, r. t., Privitzer Sparkassa Aktien-Verein). V roku 1912 bola odsúhlasená fúzia s Prievidzskou ľudovou bankou, o desať rokov neskôr zmenila názov na Prvú prievidzskú banku, účastinnú spoločnosť. *Prvá prievidzská banka, Prievidza* [on-line]. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2019 [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://archiv.nbs.sk/sk/page/prva-prievidzska-banka-prievidza>.

34 Okrem Sitnianskeho a Tótha stáli za jej vznikom i Gustáv Zechenter a František Sasínek. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Alfa, 1978, s. 71.

35 MEDVEĎ, J. *Banky...*, s. 41; HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*, s. 71.

36 Vedenie sa pokúsilo rozšíriť jej pôsobnosť aj medzi Slováckmi na Dolnej zemi založením filiálky v Békešskej Čabe. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*, s. 71.

37 *Krupinská sporiteľňa, Krupina* [on-line]. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2019 [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://archiv.nbs.sk/sk/page/krupinska-sporitelna-krupina>.

38 V roku 1890 zmenil názov na Ružomerský úverný spolok, úč. spoločnosť; v rokoch 1904–1919 používal názov Úverná banka, Ružomberok. Po vzniku Československa sa premenoval na Slovenskú banku a centrála presídliťa do Bratislavy. V roku 1948 splynula s Tatra bankou, čím sa vytvorila Slovenská Tatra banka. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*, s. 72–73, 130.

39 HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*, s. 132.

Obrázok č. 3: Obálka výročnej správy Bratislavskej I. sporivej banky za obchodný rok 1926

Obrázok č. 4: Titulný list výročnej správy Prvej Prievidzskej banky za obchodný rok 1931

Obrázok č. 5: Inzertná príloha výročnej správy Živnostenskej záložne v Bratislave za rok 1932

Najväčšou domácou bankou v 19. storočí sa stala v roku 1885 založená Hornouhorská banka Tatra, úč. spoločnosť so sídlom v Martine. Založili ju účastinári na čele s Rudolfom Krupcom a Jánom Milcom.⁴⁰ Banka začala svoju činnosť v lete 1886, prerušila ju až centralizácia bánk po februári 1948,⁴¹ kedy splynula so Slovenskou bankou do jedného právneho subjektu nazvaného Slovenská Tatra banka so sídlom v Bratislave.⁴²

V roku 1896 vznikla Ľudová banka, úč. spoločnosť v Novom Meste nad Váhom. Svoju činnosť začala o rok neskôr, zanikla v roku 1920, kedy sa zlúčila s Hospodárskou bankou v Trnave. Vznikla na podnet lekára Júliusa Markoviča. Banka sa venovala predovšetkým zbieraníu vkladov a povolovaniu lacného úveru pre slovenskú klientelu, prispievala na národné ciele na strednom Považí, šírila osvetu, podporovala slovenskú tlač.⁴³

K záveru roku 1918 bolo na území Slovenska 228 samostatných bánk, z ktorých malo 33 slovenskú správu.⁴⁴

Po roku 1918 vstúpilo slovenské bankovníctvo do novej éry rozvoja. Silné finančné a kapitálové väzby na peňažné ústavy v Budapešti a Viedni boli prerušené, banky so slovenskou správou nedokázali plnohodnotne pokryť úverové a hotovostné potreby, vytvoril sa priestor pre zriaďovanie filiálok českých bánk.⁴⁵ Významným krokom pre posilnenie českých a slovenských bánk bol nostrifikačný a koncentračný proces,⁴⁶ ktorého výsledkom bolo zníženie počtu bánk, resp. ich začlenenie a zastrešenie veľkobankami.⁴⁷ Počas nostrifikačného procesu vznikli viaceré nové banky.⁴⁸

Rozvoj slovenského bankovníctva pokračoval aj v rokoch 1938–1944. Po vytlačení českého kapitálu sa na jednej strane posilnili pozície slovenského kapitálu,⁴⁹ na strane druhej do prostredia výrazne zasiahol nemecký (ríšsky) kapitál. Progres zastavil povojnový vývoj, kedy boli nemecké a maďarské banky na Slovensku zlikvidované a niektoré české banky obnovili činnosť. V rokoch 1945–1947 koncentračný proces pokračoval, zlúčili sa viaceré peňažné ústavy. V októbri 1945 vošiel do platnosti prezidentský dekrét č. 102/1945 o znárodnení účastiných bánk.⁵⁰ Súkromné bankové podnikanie však bolo definitívne zrušené prijatím zákona č.

40 K ďalším zakladateľom patrili: Janko Francisci, Pavol Mudroň, Ambro Pietor, Pavol Križko, Ondrej Halaša, Matúš Dula, Peter Makovický.

41 Ako prvá zo slovenských bánk založila v roku 1909 na východnom Slovensku pobočku.

42 *Tatra banka, Martin* [on-line]. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2019 [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/tatra-banka-martin>.

43 TKÁČ, M. Prvé slovenské banky, s. 231–242.

44 MEDVEĎ, *Banky...*, s. 42.

45 Podrobnejšie pozri HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 54.

46 Pri nostrifikácii nemecký, rakúsky a maďarský kapitál nebol úplne odstránený, svoje ekonomické pozície si ponechal v čisto nemeckých alebo maďarských peňažných ústavoch, podobne i v zmiešaných československo-nemeckých alebo maďarských bankách. Účasť pôvodného rakúskeho a maďarského, resp. iného zahraničného kapitálu sa zachovala i v niektorých novozaložených peňažných ústavoch. HLAVATÝ, E. Vývoj slovenského bankovníctva v rokoch 1918–1968. *Ľudia, peniaze, banky: zborník z konferencie*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2003, s. 305.

47 Napr. české Živnostenská banka, Pražská úverná banka, Česká priemyselná banka, Agrárna banka, Legio-banka. Spomedzi slovenských bánk boli najväčšie Slovenská banka a Tatra banka. HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*, s. 35–36.

48 Napr. Všeobecná banková jednota, Česká komerčná banka pre obchod a priemysel a Slovenská všeobecná banka. HLAVATÝ, E. Vývoj slovenského bankovníctva..., s. 305.

49 Popri Tatra banke a v roku 1939 založenej Poštovej sporiteľni sa stala dominujúcim peňažným ústavom Sedliacka banka, ktorá bola politickou a ekonomickou oporou novej vlády. HLAVATÝ, E. Vývoj slovenského bankovníctva..., s. 307–308.

50 *Dekrét prezidenta republiky č. 102/1945 Zb. o znárodnení akciových bánk*.

181/1948 Z. z. o organizácii peňažníctva,⁵¹ doplneného vyhláškou č. 256/1950⁵² upravujúcou likvidáciu peňažných ústavov na Slovensku. Zákonmi sa vybudoval jednotný centralizovaný československý bankový systém.⁵³ Forma bánk sa zmenila z účastinárskych spoločností na národné podniky. Ústavy ľudového peňažníctva sa zlúčili alebo premenovali podľa kľúča „v jednom meste jeden ústav“. Správu, zodpovednosť a všetky zisky pripadli štátu.⁵⁴

VÝROČNÉ SPRÁVY FINANČNÝCH INŠTITÚCIÍ AKO PRAMEŇ

Pre potreby príspevku sme si ako časový rámec nášho prieskumu zvolili obdobie približne sto rokov. Ohraničili sme ho 40. rokmi 19. storočia a rokom 1948, resp. 1950.

V roku 1840 prijal Uhorský snem na svojom zasadnutí sériu zákonných článkov týkajúcich sa obchodných činností. Zákonné články XVII o právnych pomeroch továrni⁵⁵ a XVIII o právnych pomeroch obchodných spoločností⁵⁶ otvorili cestu k vzniku bankových a hypotekárnych spoločností, článok XVI o obchodníkoch⁵⁷ udelil obchodníkom o. i. povinnosť viesť obchodnú knihu a každoročne vyhotovovať súvahu (účtovnú uzávierku).⁵⁸

Legislatívne normy z polovice 20. storočia ukončili tri desaťročia trvajúcu fázu koncentrácie bánk, vytvoril sa unitárny systém hierarchicky usporiadaných peňažných ústavov.

Pri prvotnom prieskume sme prezreli viac ako sto zachovaných výročných správ rôznych finančných inštitúcií. Jadro tvorili banky. Najstaršia uchovávaná vo fonde Univerzity knižnice v Bratislave je výročná správa Prešporskej sporiteľne, [1] prvej samostatnej banky založenej na území Slovenska, z roku 1843 za obchodný rok 1842,⁵⁹ t. j. za rok, v ktorom banka začala svoju činnosť. Ak nebudeme brať do úvahy výročné správy Viedenskej prvej rakúskej sporiteľne, resp. jej bratislavskej filiálky, môžeme ju označiť za jednu z najstarších zachovaných výročných správ vydaných na území Slovenska.⁶⁰

51 Zákon č. 181/1948 Z. z. o organizácii peňažníctva.

52 Vyhláška ministerstva financií 256/1950 Ú.l.l., ktorou sa upravuje likvidácia peňažných ústavov na Slovensku.

53 HLAVATÝ, E. Vývoj slovenského bankovníctva..., s. 303.

54 Podrobnejšie pozri HLAVATÝ, E. Vývoj slovenského bankovníctva..., s. 309–310.

55 1840. évi XVII. törvénycikk a gyárok jogviszonyairól [online]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/y5vnx5s9>.

56 1840. évi XVIII. törvénycikk a közkeresetre összeállt társaságok jogviszonyairól [online]. [cit. 27.09.2019]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/y4kbm9v4>.

57 1840. évi XVI. törvénycikk a kereskedőkről [on-line]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/y6zx5uzo>.

58 V súvislosti s legislatívou je dôležité spomenúť aj zákonný článok XXXVII/1875, t. j. obchodný zákoník ako základnú právnu úpravu obchodného práva platnú na Slovensku s príslušnými novelizáciami až do roku 1950. Aj tento ukladal obchodníkom (podnikateľským subjektom) povinnosť viesť obchodné knihy obsahujúce záznamy o uskutočňovaných obchodoch a stave majetku obchodnej spoločnosti, a vyhotovovať každoročne súvahu. Definoval aj formy obchodných spoločností: verejná obchodná spoločnosť, komanditná spoločnosť, akciová (účastinná) spoločnosť, družstvo. Jeho ustanovenia pripúšťali existenciu úverových, potravných, stavebných i vzájomne poisťujúcich spolkov. 1875. évi XXXVII. törvénycikk kereskedelmi törvény [on-line]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/y5ogokko>.

59 Jegyzőkönyve a 'Pozsonyi takarékpénztár' részvényesei' 1843-ik esztendei Február 12-én tartott Közgyűlésének. [Pozsony: Pozsonyi takarékpénztár, 1843]. 3, [6] s.

60 Vychádzajúc zo zákonného článku LIII/1723, ktorý zaviedol plošnú povinnosť kupcov a obchodníkov v Uhorsku viesť obchodné knihy so záznamami o pohľadávkach a dlhoch predpokladáme, že výročné správy banky existujú. 1723. évi LIII. törvénycikk a könyvkivonati per rendjéről s miként kelljen az eddigelő keletkezett adósságok iránt a kereskedőknek eljárni? [on-line]. [cit. 2019-09-27]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/y6m8ujoo>.

Výročné správy finančných inštitúcií po typologickej stránke zaraďujeme do kategórie nepravých periodík.⁶¹ Z hľadiska ich štruktúry a periodicity (kontinuity) sú typom ročníkov. Boli vydávané ako samostatné periodické knižné publikácie, nie je vylúčené, že mohli vyjsť ako súčasť iného dokumentu (príloha, prívázok). Boli určené kontrolným (dozorným) orgánom, účastinárom, členom a verejnosti. Podobne ako pri ostatných druhoch výročných správ, ich vznik vyplynul z potreby vzájomnej informovanosti, organizácie, usmerňovania a koordinácie činnosti.

Výročné správy finančných organizácií definujeme ako súhrnné a prehľadové informácie o výsledkoch činnosti v danom finančnom roku.

Z formálneho hľadiska ide o relatívne útle tlačé väčšinou v kvartovom (4°) alebo oktávovom (8°) formáte, s rozsahom od dvoch do 30 strán v čierno-bielom prevedení, niekedy s obálkou tlačенou na farebnom papieri. Na niektorých bol použitý vodoznak (logo banky, štylizované iniciály banky, figurálny motív).

Obálku a titulný list mali výročné správy často totožnú alebo titulný list nahrádzal obálku (a naopak). Niektoré zachované správy mali formu pozvánky na valné zhromaždenie, v takýchto prípadoch obálka aj titulný list absentovali.

Grafická výtvarnosť výročných správ bola pomerne skromná. Spočívala väčšinou v jednoduchom hladkom, niekedy ornamentálnom orámovaní obálky, či titulného listu. V niektorých prípadoch bola obohatená o drobnú typografickú výzdobu (vlysy, vineta) s ornamentálnym, figurálnym, či rastlinným motívom. Pomerne často sme sa stretli s motívom včelieho úľa ako symbolu usilovnosti, pracovitosti, organizovanosti a pospolitosti.

Na titulnom liste/obálke býval uverejnený názov inštitúcie niekedy samostatne (v záhlaví), inokedy ako súčasť názvu výročnej správy, ročník, finančný rok. V prípade, že materská inštitúcia mala vybudovanú sieť filiálok, uviedla na obálke/ titulnom liste ich sídlo alebo počet. Výročná správa bývala pre všetky spoločná.

Ak bol v dokumente uvedený tlačiar a miesto tlače, nachádzali sa v dolnej časti titulného listu/obálky, prípadne na zadnej obálke. Vydavateľ sa neuvádzal. Bola ním konkrétna finančná inštitúcia. Miesto vydania bolo spravidla totožné s miestom tlače, resp. sídlom inštitúcie. Pri prípadnom bibliografickom spracovaní budeme za rok vydania a rok tlače (ak nie je inak uvedené) považovať rok nasledujúci po finančnom roku, za ktorý bola správa predložená.⁶²

Výročné správy finančných inštitúcií vychádzali v maďarskom, nemeckom a slovenskom jazyku. Z historického vývoja bankovníctva na našom území je evidentné, že dominujúcim jazykom bola maďarčina. Použitý jazyk závisel predovšetkým od historického obdobia, v ktorom dokument vznikol, do istej miery od typu finančnej inštitúcie (banka, vzájomná pokladnica, úverové družstvo), pôvodu kapitálu (z hľadiska sociálneho a spoločenského postavenia účastinárov), sídla a regiónu, v ktorom pôsobila (mestské, vidiecke prostredie) a orientácie na klientelu.

61 Nepravé periodiká definujeme ako periodické publikácie vydávané postupne v samostatných, spoločným názvom, priebežným označením, jednotnou úpravou a obsahovým zameraním spojených častiach, v pravidelných i nepravidelných intervaloch s úmyslom stáleho pokračovania. Patria k nim periodické knižné kalendáre, almanachy, zborníky, ročenky, zborníky vedeckých prác, direktoriá, schematizmy, adresáre, výročné správy, zápisnice, záverečné účty a rozpočty rôznych inštitúcií, organizácií a spolkov. GEŠKOVÁ, Ž. Nepravé periodiká ako dokumentárne a informačné pramene. *Knižnice a informácie*. 1994, roč. 26, č. 8–9, s. 350–351.

62 Tento prístup sa uplatnil aj pri bibliografickom spracovaní a popise výročných správ škôl.

Inštitúcie vydávali výročné správy v jednom i vo viacerých jazykoch súčasne. Každá jazyková mutácia vyšla ako samostatný titul alebo ako jednozväzkové dvoj- až trojjazyčné (maďarsko-nemecké, nemecko-slovenské, slovensko-maďarsko-nemecké) vydanie.

Maďarské a slovenské vydania výročných správ boli písané latinkou. V nemeckých sa v staršom období používala fraktúra, v 20. rokoch 20. storočia ju postupne začala nahrádzať latinka.

Napr. bratislavský tlačiar Štefan Eder v *Zpráve správy a dozorného výboru ... Bratislavskej I. sporivej banky*⁶³ za roky 1921, 1922, 1923 použil v nemeckej verzii fraktúru, podobne Karol Angermayer, ktorý vytlačil správu tejto banky za obchodný rok 1924.⁶⁴ Výročné správy banky vydané po roku 1926 (za finančný rok 1925) boli vytlačené výlučne latinkou.⁶⁵

Výročné bankové správy vychádzali pod rôznymi názvami: výročná správa (*Výročná zpráva, Ročná zpráva, Zpráva, Zápisnica, Jahresbericht, Bericht, Jelentés, Jegyzőkönyv*), záverečné účty (*Záverečné zúčtovanie, Rechnungsabschluss, Rechnungsbericht, Schlussrechnung, Gebührensausweis, Zárószámadás*), výročná správa a záverečné účty.

Rôzne variácie nemali vplyv na štruktúru a obsah dokumentu.

Najstaršie bankové inštitúcie založené na báze účastín používali do roku 1866 názov sporiťelňa (*Sparkasse, Sparcasse, Takarékpénztár*). Od roku 1867 sa začali objavovať vo firemnom názve pomenovania banka (*Bank, Sparbank, Takarékbank*), ústav (*Bankintézet*), záložňa, jednota, pokladnica (*Pénztár*) a pod.⁶⁶

Štruktúra dokumentu sa počas sledovaného obdobia výrazne nemenila. Pozostávala z niekoľkých častí:

– Správa správy – predseda správy zhodnotil výsledky banky za daný finančný rok v širšom kontexte hospodárskeho a spoločenského vývoja. Zhrnul a vysvetlil jednotlivé položky súvahy, upozornil na prípadné zmeny v legislatíve a stanovách, poprosil valné zhromaždenie o udelenie absolutória. Oboznámil s personálnymi zmenami v predstavenstve, ktoré nastali najčastejšie z dôvodu úmrtia. Pri výročiaci banky priblížil jej históriu.

– Správa dozorného výboru – dozorná rada sa krátko vyjadrila k správnosti záverečných účtov, dala odporúčajúce stanovisko valnému zhromaždeniu účty schváliť a udeliť dozornému výboru a správe absolutorium. V niektorých prípadoch bola podpísaná menovite predsedom a aspoň dvomi členmi dozorného výboru, inokedy všeobecne ako dozorná rada.

63 *Zpráva správy a dozorného výboru, taktiež záverečné účty na LXXX. obchodný rok 1921 = Az igazgatóság és felügyelő bizottság jelentése és zárószámadása az 1921. évi LXXX. üzleti évről = Bericht der Direktion und des Aufsichtsrates und Rechnungs-Abschluss über das LXXX. Geschäftsjahr 1921.* [Bratislava: Bratislavská I. sporivá banka úč. spol., 1922]. 14, [5] s.

Zpráva správy a dozorného výboru, taktiež záverečné účty na LXXXI. obchodný rok 1922 = Az igazgatóság és felügyelő bizottság jelentése és zárószámadása az 1922. évi LXXXI. üzleti évről = Bericht der Direktion und des Aufsichtsrates und Rechnungs-Abschluss über das LXXXI. Geschäftsjahr 1922. [Bratislava: Bratislavská I. sporivá banka úč. spol., 1923]. 19 s.

Zpráva správy a dozorného výboru, taktiež záverečné účty na LXXXII. obchodný rok 1923 = Az igazgatóság és felügyelő bizottság jelentése és zárószámadás az 1923. évi LXXXII. üzleti évről = Bericht der Direktion und des Aufsichtsrates und Rechnungs-Abschluss über das LXXXII. Geschäftsjahr 1923. [Bratislava: Bratislavská I. sporivá banka úč. spol., 1924]. 19 s.

64 *Zpráva správy a dozorného výboru, taktiež záverečné účty na LXXXIII. obchodný rok 1924 = Az igazgatóság és felügyelő bizottság jelentése és zárószámadása az 1924. évi LXXXIII. üzleti évről = Bericht der Direktion und des Aufsichtsrates und Rechnungsabschluss über das LXXXIII. Geschäftsjahr 1924.* [Bratislava: Bratislavská I. sporivá banka úč. spol., 1925]. 19 s.

65 Pozri napr. *Zpráva správy a dozorného výboru, taktiež záverečné účty na LXXXIV. obchodný rok 1925 = Az igazgatóság és felügyelő bizottság jelentése és zárószámadás az 1925. évi LXXXIV. üzleti évről = Bericht der Direktion und des Aufsichtsrates und Rechnungsabschluss über das LXXXIV. Geschäftsjahr 1925.* [Bratislava: Bratislavská I. sporivá banka úč. spol., 1926]. 19 s.

66 HORVÁTH, Š.–VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*, s. 69.

– Záverečné účty – tabuľkovou formou prehľadne spísané aktíva, pasíva, straty a zisky (v zmysle úrokov, daní, poplatkov, zákonných príspevkov, odpisov) a depozitá banky. Podpisoval ich riaditeľ, predseda a členovia správy, dozorného výboru, pokladník / účtovník, niekedy aj vládny komisár.

Výročné správy mohli obsahovať aj ďalšie časti:

– Pozvánka na valné zhromaždenie – uvádzala miesto, dátum a presný čas konania valného zhromaždenia. Program rokovania bol rozdelený do viacerých bodov: prečítanie zápisnice z predchádzajúceho valného zhromaždenia, prednesenie správ vedenia a dozornej rady, predloženie záverečných účtov a odhlasovanie absolutória, voľba členov a náhradných členov správnej a dozornej rady; platové otázky; prípadné zmeny v stanovách, implementácia legislatívnych zmien a rôzne. Pozvánka nemala pevne určené miesto. Zaradená mohla byť za titulným listom alebo na konci výročnej správy.

– Zoznam členov správnej a dozornej rady – mohol byť doplnený o mená vládneho komisára, jeho zástupcu a úradníctva.

Vo výročných správach boli niekedy zverejnené pasáže zmenených stanov a zákonných noriem, resp. uvedené ich pôvodné i nové znenie. Výnimočne boli publikované nekrológy dlhoročných alebo významných členov predstavenstva. V prípade správ inštitúcií ľudového peňažníctva⁶⁷ sa na vnútorných stranách obálky objavovali inzeráty.

ZÁVER

Prvotná analýza výročných správ finančných inštitúcií potvrdila, že ide o zaujímavý typ dokumentu, ktorý je, podobne ako výročné správy iných inštitúcií, málo známy a pri výskume využívaný iba minimálne.⁶⁸ Informácie, ktoré obsahuje, majú význam primárne pre výskum jednotlivých peňažných inštitúcií a bankových domov. Výročné správy poskytujú relevantné údaje o hospodárení, personálnom obsadení, stanovách, zákonoch, histórii inštitúcie. V širšom kontexte možno prostredníctvom nich sledovať úlohu peňažnej inštitúcie v rámci ekonomicko-hospodárskych, sociálno-ekonomických, etnických vzťahov obyvateľstva predovšetkým na regionálnej úrovni. Ako jeden z doplnkových prameňov ich možno použiť pri biografickom výskume. Medzi zakladateľmi a v predstavenstve bývali neraz činné viac či menej významné osobnosti politického, kultúrneho, spoločenského života. Správy príležitostne obsahovali aj oznámenia o úmrtiach a nekrológy. Majú význam aj z hľadiska štatistiky a obchodného práva.

Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že obsah a štruktúra výročných správ v nami sledovanom období bola pevne daná, výraznejšie sa nemenila, reflektovala však podstatné hospodárske, legislatívne i štátoprávne zmeny.

67 Napr. záverečné účty živnostenských družstiev. Pozri *Výročná zpráva* [Živnostenskej záložne v Bratislave družstva s obmedzeným ručením] za rok 1932. Roč. 10. [Bratislava: Živnostenská záložňa v Bratislave, 1933]. 10 s.

68 Ďalším prameňom z kategórie nepravých periodík vhodným pre výskum bánk a peňažných inštitúcií môžu byť knižné kalendáre. Vydávali ich banky najmä pre svojich účastníarov a klientov. Obsahovali informácie k dejinám konkrétnych bankových ústavov, formy a metódy šírenia finančno-právnej gramotnosti (odporúčania, výzvy sporiť, zodpovedne hospodáriť a nakladať s financiami), tabuľky úrokových sadzieb, inzeráty, anekdoty a vtipy. PEKAŘOVÁ, K. „Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“ *XIX. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů*. Hradec Králové, 2017, s. 124–134. Pre súpis kalendárov pozri KIPSOVÁ, M., VANČOVÁ, T. a Ž. GEŠKOVÁ. *Bibliografía slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. Martin: Matica slovenská, 1984. V roku 2018 bola o na web stránke Univerzitetnej knižnice v Bratislave sprístupnená i kartotéka článkov zo slovenských a inorečových kalendárov. Je dostupná na: <http://listky.ulib.sk/kalend/uvod.php>.